

**GENÇ TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN ABD'DE BIRAKTIĞI İZ:
1939 NEW YORK DÜNYA FUARI VE TÜRK STANTLARI**

Dr. Öğr. Üye. Evrim ŞENCAN GÜRTUNCA*
ÖZ

Bu çalışma, otuz üç devlet ve altmış altı milletin katıldığı, *Yarının Dünyasını İnşa Etmek* temalı 1939 New York Dünya Fuarı ve fuardaki Türk stantlarıyla (pavyonlarıyla) ilgilidir. Fuarlar, devletlerin kendilerini dünyaya tanıtmaları için seçilen en etkili yollardan biridir. Birçok ülke gibi Türkiye de erken Cumhuriyet döneminde, kendini tanıtmak ve ülkeler arası ilişkileri geliştirmek için gerek sabit gerekse tren fuarları veya yüzer sergilerle bu yolu tercih etmiştir.

1939 yılı, Türkiye açısından Atatürk'ün vefatının (1938) hemen sonrasına denk gelmesi; dünya açısından ise II. Dünya Savaşının (1939-1945) başladığı yıl olması sebebiyle önem arz etmektedir. Diğer yandan dünya, sadece fuarın açıldığı ABD'de değil, dünyanın neredeyse tamamında ağır şekilde hissedilmiş çok büyük bir ekonomik krizden (1929) geçmiştir. Bu atmosferde, böylesi büyük bir fuarın açılışı ve bu fuara, devrim sürecini tamamlamış olan Türkiye'nin katılmış olması birçok araştırmanın olduğu gibi bizim de ilkimizi çekmiştir.

Bu çalışma için Türk basınının yanı sıra; Cumhurbaşkanlığı Devlet, British Pathé Video, New York Public Library ve SALT Araştırma Arşivleri taranmıştır. İlavenen, fuara katılan Celaledin Ezine ve Kemal Sünnetçioğlu'nun anıları ile o dönemde henüz on iki yaşında olan Paul Gillespie'nin özel arşivinde saklanan fuarla ilgili fotoğraflara ulaşılmış ve elde edilen veriler, bu fuarla ilgili yapılan diğer akademik çalışmalarla desteklenmiştir. Fransızca ve İngilizce basına yer verilmesi ve Atatürk dönemindeki benzer fuarlarla karşılaştırma yapılarak ortak veya farklı yönlerin tespiti, bu çalışmanın özgün yanını oluşturmaktadır.

Sonuçta, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin, diğer devletler karşısında verdiği bir sınavı daha başarıyla tamamladığı görülmüş; böylece, fuarların ülkeler arası ilişkiler açısından kazanımları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fuar, Sergi, 1939 New York Dünya Fuarı, Türkiye Cumhuriyeti.

**THE MARK THAT YOUNG TURKISH REPUBLIC LEFT ON USA:
1939 NEW YORK WORLD'S FAIR AND TURKISH PAVILION**

ABSTRACT

This study is about the *Building the World of Tomorrow* themed 1939 New York World's Fair and the Turkish pavilions in it. Fairs are perfect opportunities for countries to advertise themselves to world. Like many countries, Turkey also used constant, train and floating fairs/exhibitions to advertise itself and improve international relations.

1939 is an important year both for Turkey and the world itself. For Turkey, it's the year just after Atatürk's death and for the world, it represents the beginning of World War II (1939-1945). On the other hand, not only USA but the whole world just survived a disastrous economic crisis (1929). Organization of a fair like this big and revolutionized Turkey's attendance to it, in an environment like this got the attention of many researchers like us.

*Başkent Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Ve Tasarımı Bölümü, İletişim Ve Tasarımı Pr, evrimsencangurtunca@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-9807-1338

For this study, Turkish newspapers, archives of Presidential State, British Pathé Video, New York Public Library and SALT Research are scanned. Additionally, we obtained memoirs of Celaleddin Ezine and Kemal Sünnetçioğlu who attended to the fair and also the photos of the fair from Paul Gillespie's personal archives who was twelve years old at that date and supported the information gathered from them by other academic researches. Inclusion of French and English newspapers and determining the similarities and differences of this fair from other Atatürk era fairs by comparison is the unique part of this study.

As a result, it can be seen that the young Turkish Republic has successfully completed another challenge and fairs play an important role in international relations.

Keywords: Fair, Exhibition, 1939 New York World's Fair, Turkish Republic.

GİRİŞ

Her sahadan çeşitli ürünlerin sergilendiği bir buluşma alanı olarak tanımlanabilen ve açık veya kapalı alanlarda kurulabilen fuar, sergi, pazar ve panayır, bir kültürün tanıtıldığı veya kültürlerin buluştuğu en önemli sosyal buluşma merkezlerinden biridir. Fuar, Latince kökenli bir kelime olup (*feria*) bayram, tören anlamına gelmektedir. Türkçeye, Fransızcadaki *foire* kelimesiyle dahil olmuştur. *Foire*, sabitlenmiş tarih ve mekânlarda açılan büyük halk pazarı veya büyük buluşmaların gerçekleştiği ve farklı ürünlerin halka teşhir edildiği büyük buluşma mekânı olarak tanımlanmaktadır (Le Robert Micro Poche 1994). Bölgesel, ulusal veya uluslararası nitelikte açılabilen fuarlar; ticarî, sosyal veya ekonomik amaçla gerçekleştirilebileceği gibi sadece eğlence amaçlı da kurulabilir.

Yukarıdaki tanıma uyan büyük pazarlar/panayırlar dünyanın her yerinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da görülmekteydi. İmparatorlukta pazar yeri haftada bir; panayırlar ise yılda birkaç kez kurulurlardı (Faroqhi 2006: 165). Bu mekânlarda; yiyecek, tarım ürünü, giyim kuşam gibi ürünler sergilenirdi. Özellikle pazarlar, kuruldukları günün adını alırlardı. Günümüzde de devam eden salı pazarı ve perşembe pazarı bunun en somut örnekleriydi (Mantran 1991: 114). Çarşı ve bedestenler daha yerel ürünlere yer verirken; panayırlar, dünyanın çeşitli yerlerinden gelen ürünlerin sergilendiği yerlerdi (Boyar ve Fleet 2017: 173). Zira imparatorluk coğrafyasında panayırlar, pazarlardan farklı olarak, gayrimüslimler tarafından kurulurdu (Akçura 2009: 13). Panayır kültürü, Cumhuriyet döneminde de yeni kurulan devletin özelliklerine uygun olarak devam etti.

Fuarlar batıda doğmuş olup panayır, pazar veya sergilerin, zamanın ruhuna göre gelişmiş ve yenileşmiş halidir. İlaveten, açıldığı zaman aralığı sebebiyle pazarlardan; geniş ticari faaliyet ve sanayi ürünlerine yer vermesi açısından da sergilerden ayrılırlar (Erdemir 2017: 3). Özellikle Sanayi Devrimi sonrası (18 ve 19. yüzyıllar) büyük devletlere hem hammadde arayışı için hem de bu devletlerin sanayi ürünlerini sergilemeleri için aracılık eden yerler buralar olmuşlardır (Derin 2020: 91).

Bu dönem aralığı, 18 ve 19. yüzyıllar, imparatorluğun sadece çözülme değil aynı zamanda batılılaşma dönemidir. Diğer bir ifadeyle, Osmanlı İmparatorluğu da bu dönemdeki hafif sanayi girişimlerinden elde ettiği ürünleriyle, fuarlarda yer almıştır. 1851 *Londra Evrensel Fuarı* bunların ilkidir. Bunu, 1855 *Paris* ve 1862 *Londra Fuarları* izlemiştir (Akçura 2009: 20). 1853'de New York'ta düzenlenen fuara ise Osmanlı

katılmamıştır. Osmanlı'nın Amerika'da kendini ilk temsil etmesi St. Louis kentinde düzenlenen *1904 St. Louis Dünya Fuarı*'nda¹ gerçekleşmiştir (Derin 2020: 87).

Katıldığı evrensel sergilerden edindiği tecrübeyle İmparatorluk, 1863'te kendi bünyesinde ilk sergisini, *Sergi-i Umumi-i Osmanî'yi* düzenledi. Bunun ardından gerçekleşen *Yıldız Sergisi* (1897) de epey ses getirdi. Tarihler 20. yüzyıla döndüğünde, imparatorluk coğrafyasında bölgesel sergiler açılmaya başladı. Fuar ve sergilerle ilgili bu gelişmeler yaşanırken, diğer yandan, *Baltalimanı Antlaşması* (1838), *93 Harbi* (1877-1878) ve Düyûn-u Umumiye'nin açılması gibi, imparatorluğu ekonomik ve coğrafi açıdan çöküşe götüren hadiseler de yaşanmaktaydı. Bu gelişmelere ilaveten, çıkan I. Dünya Savaşı'yla (1914-1918) çok uluslu imparatorluklar yıkıldı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun 600 yıllık egemenliği sona erdi.

Millî Mücadele Dönemi (1919-1922) başarıyla sonuçlanıp Türkiye Cumhuriyeti dünya sahnesine çıktığında (1923), bazı kültür öğeleri İmparatorluktan Cumhuriyet'e, yeni rejimin ihtiyacı ve politikasına uygun şekilde aktarıldı. Diğer bir ifadeyle, her sahada değişimler gerçekleşirken, akıl ve bilim ışığında, çağdaş ve laik bir ulus devletini getirileri göz önünde bulunduruldu. Fuar ve sergiler de bu şekildeki aktarıma dâhildi.

Erken Cumhuriyet döneminde (1928-1938) ulusal boyutta on beşe yakın sabit sergi, bir tren sergisi; uluslararası boyutta ise bir yüzer fuar/sergi gerçekleştirildi. Türkiye Cumhuriyeti, bu sergilerde elde ettiği başarılarla uluslararası sergilere davet edildi. Tokyo (1930), Paris (1932, 1933), Basel (1933), Milano (1933), Selanik (1934), Brüksel (1935), Tel Aviv (1936) ve Breslau (1937) bunlardan birkaçıydı (Şencan Gürtunca 2020: 21-36). Bu gelenek, Atatürk sonrası dönemde de devam etti. Her bir fuarda Türkiye, sergilenen ürünlerine veya tanıtım unsurlarına bir yenisini ekliyordu. Bunun en önemli sebebi, devrim sürecinin devam ediyor oluşuydu. Diğer bir ifadeyle, adı geçen fuarlarda ülkede gerçekleştirilen yeniliklerin tamamının bir anda tanıtılması mümkün değildi. Bu süreç Atatürk'ün vefatına kadar sürdü (1938).

Atatürk döneminde Türkiye Cumhuriyeti'ni tanıtmak için gerçekleştirilen fuar/sergilerin elde ettiği başarı birçok çalışmada mercek altına alınmıştır. Bu çalışmanın kapsamında olan, Atatürk'ün vefatından sonra gerçekleşen ilk uluslararası fuar olan *New York Dünya Fuarı* ve bu fuardaki Türk stantlarıdır. Zira bu fuarda artık devrim süreci tamamlanmıştır ve Türkiye Cumhuriyeti, imza attığı yeniliklerin tamamını aynı anda sergileyebilme şansını elde etmiştir. Bu durum, bu fuarın kendinden öncekilerden farkını ortaya koymaktadır. O dönemde, fuarlardaki stantlar İngilizcedeki *pavilion*, Fransızcadaki *pavillon* kelimesinin Türkçeye yansımış şekliyle, *pavyon* olarak adlandırılmaktadır. Bu sebeple, bu çalışmada da stant yerine, *pavyon* kelimesi kullanılacaktır. Pavyonlar, standart vitrin ya da stantlardan farklı olarak daha büyük alana yayılan ve stantlardan daha kapsamlı fuar bölümleridir.

II. Dünya Savaşının başlamasına çok az zaman kala, günümüzde (2020) dünyanın merkezi olarak adlandırılan bir şehirde, New York'ta kurulan ve çok sayıda

¹ Bu fuarın komitesi, Osmanlı'nın tanıtımı için Celal Esat'tan (Arseven), bir projesi hazırlamasını istemiştir. Böylece Celal Esat tarafından hazırlanan çizimler fuardaki Türk standında sergilenmiştir (Derin 2020: 87). Celal Esat, buradan edindiği tecrübeyle, kızı Bedia Celal'i de yanına alarak Cumhuriyet döneminin ilk yüzer sergisine katılmış (Karadeniz Vapuru Seyyar Sergisi) ve sergiyle ilgili anılarını kaleme almıştır (Şencan Gürtunca 2020: 65).

göz alıcı pavyondan oluşan 1939 Dünya Fuarı, büyüklüğü ve ihtişamıyla, ziyaretçilerin çoğu tarafından hayret ve şaşkınlıkla izlenmişti. Haliyle, olumlu olumsuz çok eleştirinin de hedefi olmuştu.

1939 NEW YORK DÜNYA FUARI

Kuruluş amacı hem ABD'yi tanıtmak hem de “dünyanın geleceğinde barışı inşa etmek” olan (Erdemir 2017: 45) ve bir “dünya fuarı” olarak adlandırılan *New York Dünya Fuarı*, 30 Nisan 1939'dan 31 Ekim 1939'a kadar geçen altı ay süresince açık kalmış ve *Yarının Dünyasını İnşa Etmek* (Building the World of Tomorrow) temasıyla, 490-500 hektarlık geniş bir alanda çok sayıda milletin katılımıyla gerçekleşmiş en önemli uluslararası fuarlardan biridir (<https://www.bie-paris.org/site/en/1939-new-york>). Fuarla ilgili yapılan akademik çalışmaların birçoğunda, fuara katılan millet sayısının altmış civarı olduğu belirtilse de British Pathé'de muhafaza edilen fuara ait video çekimlerinde, bu sayı elli sekiz olarak kayda geçmiştir (<https://www.britishpathe.com/video/new-york-worlds-fair-opened>).

Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda, bu denli kapsamlı bir fuar projesinin hayata geçmesi pek de kolay değildi. 1936 yılında hazırlıkları başlayan fuar için, New York Queens Kasabasında ve Doğu nehri üzerinde yer alan Flushing Meadows Park, alan olarak seçildi. Burası aslında bir çöplüktü. Plana göre çöplük parka dönüştürülecek, fuar bittikten sonra ise bu alan şehrin en yeni ve modern parkı olarak muhafaza edilecekti. Alanın kullanımı için Parklar Komiseri Robert Moses'dan izin alındı ve fuar düzenlemesi için alan temizlenerek düz bir zemin elde edildi. Ardından, mimarlar, mühendisler ve tasarımcılar, “dünya fuarı” için bu alanda çalışmaya başladılar. Önce ağaçlar dikildi; ardından parkın yanındaki gölün üstüne köprü ve baraj yapıldı. Bu çalışmalar tam 42 hafta sürdü ve inşa için 2.186.000 Dolar para harcandı (*La Génie Civil*, 21 Ocak 1939: 54).

Amerika'nın bağımsızlığının 150. yılında açılması planlanan fuarda kullanılan tema için seçilen ve yukarıda işaret edilen *Yarının Dünyasını İnşa Etmek* sloganı, teknolojik ve bilimsel ilerlemelerin, gelecekte insan yaşamının kalitesini artıracak olduğunu göstermek için tercih edilmişti. Diğer bir ifadeyle fuar, ziyaretçilerine, gelecekte günlük yaşamın nasıl olacağını gösterecekti. Bir diğer sebepse, fuarın, 1929 krizinin bıraktığı izlerden kurtulmayı sağlayacak tedbirlerden biri olarak görülmesiydi (Sınmaz Sönmez 2015: 296). Bundan şu anlaşılıyordu. Fuar, gelecekte, ülkelerin ekonomik krizler yaşamaması için neler yapılması gerektiğini halka sunacaktı. Bu bağlamda, Amerika Telefon ve Telgraf Şirketi, Ford, General Motors gibi birçok firma, yeni ürünlerini tanıtmak amacıyla fuarda yerlerini alacaktı (<https://www.6sqft.com/historic-photos-take-you-back-to-the-1939-new-york-worlds-fair-in-flushing-meadows/>). Bu tip büyük firmalar sadece ürünlerini tanıtmakla kalmamış, aynı zamanda büyük pavyonların yapımı için sponsor da olmuştu. Ford, Chrysler, General Electric, Kodak ve Lucky Strike bunlardan sadece bir kaçıydı. Bu firmalar; televizyon, klima, çamaşır makinesi gibi aletlerin gelecekte temsilcisiydiler. Örneğin, aşağıda sözü edilecek ve fuar içinde açılmış özel bir sergi olan *Futurama*, General Motors tarafından desteklenmişti (<https://blogs.bl.uk/americas/2019/04/the-new-york-worlds-fair-1939.html>).

Arazi üç temel kısım olarak tasarlandı: *Sergiler, Eğlence Yerleri ve İdari Kısım*. İlaveten organizasyon için iki merkez komite oluşturuldu: Yönetim Komitesi ve İdari

Komite. Yönetim Komitesi, müzeler ve yönetimlerinden sorumluydu. İdari Komite ise altı ayrı kişiden oluşuyordu ve fuardaki 25bin eserden sorumluydu (*Mouseion*, Aralık 1939: 11; *La Génie Civil*, 21 Ocak 1939: 53, 54). Yukarıda işaret edilen üç temel kısım ise kendi içinde yedi bölgeye/alana ayrıldı. Bu bölgeler; iletişim, iş, üretim, dağıtım ve ulaşımı da içeriyordu. Sıra, fuar esnasında ve sonrasında çok konuşulacak olan fuarın merkezindeki iki büyük yapının tasarımına gelmişti. *Trylon* ve *Perisphere* isimli bu iki beyaz anıt, fuarın kalıcı sembolleri olacaktı.

Trylon 212 metre uzunluğunda üçgen şeklinde bir yapıydı. İçinde ise elektrikli bir asansör vardı. En üst kattan bütün sergi kuşbakışı görülebiliyordu. 66 metre çaplı *Perisphere* ise adıyla müsemma, dev bir küreydi ve ziyaretçiler kürenin içine girebiliyordu. Kürenin içinde dönen iki platform vardı. Bu platformlarda, geleceğin dünyası gözlemlenebiliyordu. Bu iki yapı, 61 metrelik yokuş bir yol ile birbirlerine bağlıydı. Diğer yandan bu bölüme, *Democracy* adı verilen, birçok şehrin minyatür hallerini aynı anda üç boyutlu gösteren ve tanıtan ayrı bir bölüm yapıldı. Bu kısmı gezmek yaklaşık beş dakika alıyordu (*La Génie Civil*, 21 Ocak 1939: 55, 56). *Democracy*, en uzak geleceğin sergilendiği bölümdü ve 2039 yılındaki Amerika'yı tanıtmaktaydı. Diğer yandan, fuarda *Perisphere* ve *Trylon* dışında hiç beyaz yapı yoktu. Bu şu anlama geliyordu. Saflik ve mükemmelliği sadece bu iki anıt temsil etmekteydi (Tanju 2000).

Fuarı gezen Celaledin Ezine'ye², 6000 ton ağırlığındaki bu kürenin bir havuzun ortasına yerleştirilmiş bembeyaz halı, kaymaklı dondurmaya anımsatmıştır. Küreye bağlı uzun üçgen yapıya elektrikli bir merdivenle çıkılması ve küredeki şehir kabartmaları, yani kürenin içindeki "demokrat şehri" (*democracy*), onda farklı izlenimler doğmasına sebep olmuştur. İzlenimi, kürenin bomba gibi yuvarlak olması ve demokrasi sisteminin, dinamit yığınının üzerinde oluşu yönündedir (Ezine 1940: 139). Ezine, kelime oyunu yapmakta ve geleceği gösteren bu küreden edindiği izlenimlerle, geleceğe endişe ile bakmaktadır.

Aşağıda Resim 1'de A ve B ile gösterilen ve tam ortada yer alan küre ve yanındaki uzun yapı, bu iki önemli anıttır. Diğer yandan aynı resimde, fuarın ne kadar büyük bir alana yayıldığı da görülmektedir. Fuar alanına resimde görüldüğü kadar çok ağaç ve çimen ekilmesi, buranın yaklaşık bir milyon kişi tarafından ziyaret edilmesinin öngörülmesiyle ilgilidir. Binalar sadedir. Fuarda özellikle sanayi kısmına ağırlık verilmesi, yeni bir devrin başlangıcını simgelemektedir. Alan hem gündüz hem gece gezilecek şekilde tasarlanmıştır. Geceleri ilgi çekici olması için özel bir ışıklandırma sistemi kurulmuştur.

Fuar alanına giren bir kişi öncelikle uzun bir yolda yürür ve merkez alana gelirdi. Oradan, ortadaki büyük küreye (*Perisphere*) geçiş vardı (anonim, 1939: 174-180). Fuara o kadar önem veriliyordu ki dünyada sadece dört nüshası olan *Magna Carta* (1215) İngiliz Kanununun bir nüshası da yanmayan bir camda muhafaza edilerek teşhir edilmek üzere fuara gönderilmişti (*Halkın Sesi*, 6 Mayıs 1939: 2). Belgenin teslim

² Ezine, 1939 yılındaki ABD gezisinde aldığı notları *Cumhuriyet* gazetesinde yazmış; daha sonra bu yazılarını *Amerika Mektupları* isimli kitabında toplamıştır. Çalışmamızda bu kitaptan istifade edilmiştir.

töreni, fuarda çekilen videolarla kalıcı hale getirildi ve tarihte yerini aldı (<https://www.britishpathe.com/video/magna-carta-as-exhibit-for-new-york-world-fair>).

Fuarın anıtlardan sonraki en ilginç kısımları, *Futurama*, *Zaman Kapsülü* ve *Televizyon* kısımları olarak tarihe geçti. *Futurama*, adı üzerinde geleceği, 1960'lı yılları gösteren üçboyutlu bir bölümdü. Bu bölümde sergilenen simülasyona göre 1960'lı yıllar, köprülerin ve büyük otopanların olduğu, bahçelerin ise evlerin çatılarında yer aldığı bir zaman olacaktı. *Zaman Kapsülü*, Westinghouse şirketi tarafından tasarlanan 2,28 metre uzunluğuna bir kapsüldü. Kapsülün içine yerleştirilen özel yapım cam bir tüpün içine günlük hayatta kullanılan ürünler yerleştirildi.³ Diş fırçası, film kaseti gibi sıradan ürünlerin yanı sıra geleceği simgeleyen kültürel öğeler ve mikrofilmler de buna dahil edildi. Bu kapsül kapalıydı, yerin 15 metre altına gömülmüştü⁴ ve fuardan 5000 yıl sonra, 6939 yılında açılması planlanmıştı. Aynı kapsülde, Einstein gibi önemli bilim insanlarının el yazmaları, çizgi romanlar, dergiler, o dönemin sigara paketi, dönemin madeni parası, dönemin giysileri gibi önemli unsurlar da yer almaktaydı. *Televizyon* bölümü ise fuarın bir başka ilgi çeken bölümüydü (<https://www.bie-paris.org/site/en/1939-new-york>; Erdemir 2017: 49). Gelecekte, televizyonun insanın günlük hayatındaki önemi ve yeri anlatılmaktaydı. Plana göre bu bölümde, fuarda çekilecek video filmler gösterilecekti. Bu kapsamda halka arz edilen ilk renkli filmlerin de bu fuara denk gelmesi tesadüf değildi (Sınmaz Sönmez 2015: 297).

Westinghouse, "*L'Age Electrique de Demain*" (Yarının Elektrik Çağı) başlıklı bir yazısında, fuardaki elektrik düzeneği, ışıklandırma ve gece süslemesini içeren ışık düzeneğinin kendileri tarafından yapıldığını ve Westinghouse'un geleceğin elektrik işlerini yapacak firma olacağını belirtmişti. Firma, fuarda reklamını bu şekilde yapıyordu. Firma, bu tanıtım için özel reklam panoları düzenlediği gibi, özel bir pavyon da açtı. Planlanan, gelecekte elektrik denilince akla ilk Westinghouse'un gelmesiydi. Aynı durum General Motors için de geçerliydi. Firma, otomobil sektöründe dünya çapına ilerlemek için yaptığı çalışmalarını sergileyen bir pavyon düzenlenmişti. Fransa başta olmak üzere çoğu ülke bu ve benzer amaçlarla düzenlenmiş pavyonlarla, uluslararası ticaretle uluslararası barışın sağlanabileceğini umuyordu (*Le Temps*, 21 Temmuz 1939, Özel Sayı).

³ *The Book of Record of The Time Capsule* adlı 3000 adet basılmış olan konuyla ilişkin kitap, Westinghouse tarafından 1939 yılında yayınlanmış olup British Library'de muhafaza edilmektedir. Eserde kapsülün yapım aşamasındaki fotoğrafları da bulunmaktadır. Aynı eserde, fuarda sergilenen *Magna Carta*'nın da fotoğrafları bulunmaktadır (<https://blogs.bl.uk/americas/2019/04/the-new-york-worlds-fair-1939.html>). Kapsülle ilgili daha sonraki yıllarda da gazetelerde haber çıkmıştır. 1964 yılında *Coventry Evening Telegraph* gazetesi kapsül ve içindeki bilgilerden söz eden bir haber yayınlamıştır (*Coventry Evening Telegraph*, 15 Haziran 1964: 11).

⁴ Benzer bir durumun Boğaziçi Üniversitesinde de olduğu bilinmektedir. Bir öğretim üyesinin ders notları bugünkü kütüphanenin hemen önünde toprağa gömülmüştür. Bir Amerikan okulu olan Robert Koleji'nin alanının 1971 yılında Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüştürüldüğü bilindiğine göre, gelecekte açılmak üzere kapsül gömme töreninin Amerikalılar için bir gelenek olduğu düşünülebilir.

Resim 1. Fuar Alanı (*La Génie Civil*, 21 Ocak 1939: 53).

Fuarı gezmek için Queen Mary gemisiyle New York'a giden Kemal Sünnetçioğlu, sergiyi adeta bir şehir olarak gördüğünü ifade etmiştir. Fuarı yaya dolaşmanın mümkün olmadığını ve alanın tamamını gezmenin aylar alacağını vurgulayarak, fuarın büyüklüğünü anlatmaya çalışmıştır. Gözlemlerine göre fuarda hükümet pavyonları, eşyalar, restoranlar, eğlence bölümleri ve nakliyat, imalat gibi bölümler bulunmaktadır. Küre ve üçgen yapı (ki Sünnetçioğlu bu yapıya üç köşeli sütun demektedir), fuarın tam ortasındadır ve etrafı bahçeyle süslü geniş bir havuzun yanına inşa edilmiştir.⁵ Üçgen yapıya bir asansörle çıkılmakta, küre içindeki balkonlarda geleceğe ait sembol ve şehir maketleri bulunmaktadır. Sünnetçioğlu'nun ifadesine göre, aşağıya inildiğinde (binaları bağlayan rampadan söz ettiğini düşünmekteyiz), "bugünün dünyasına" geçiş yapılmaktadır (Sünnetçioğlu 1944: 40-42). Anıtlar arasındaki geçiş yolları muhtemelen, geçmiş ve gelecek arasındaki bağlantıyı kurmaktadır.

Fuar, günde 250-270bin kişinin ziyaret etmesine uygun şekilde tasarlanmıştır. Alan içinde otobüsler, trenler ve manuel sürülen arabalar sefer yapmaktadır. Dışarıdan ulaşım ise ayrıca düzenlenmiştir. Manhattan ve Times Meydanından fuar alanına yer altı trenleri (füniküler ya da metrodan söz edildiğini düşünüyoruz) kalkmaktadır. Diğer trenlerin kapasitesi ise 40bin kişi olarak hesaplanmıştır. Fuar alanına her iki dakikada bir duraklarda duran trenler kalkmaktadır. Bunun yanında, kapasitesi 20bin kişi olan bir de ekspres tren de ulaşım ağına dahil edilmiştir. Özel araçlarıyla ulaşmak isteyenler için fuara 35bin araçlık otopark yapılmıştır. Deniz yoluyla ulaşmak isteyenler için liman; hava yoluyla ulaşmak isteyenler içinse dört uçağın sığacağı bir havalimanı tertiplenmiştir.⁶ Dünyanın birçok yerinden fuar için özel turlar düzenlenmiş ve hem New York'u gezmek hem de fuarı görmek için bunun bir fırsat olduğunun haberleri servis edilmiştir (*Northern Whig*, 15 Aralık 1938: 1; *Belfast Telegraph*, 22 Aralık 1938: 4). Bu da turizm şirketlerinin reklam yapmasına ve kendilerini tanıtmalarına vesile olmuştur.

⁵ Ezine, bu havuzun isminin "Milletler Gölü" olduğunu söylemektedir (1940:140).

⁶ Havayolu ile dünyayı gezen pilot Hugges tarafından kullanılan Tckhead-14 isimli uçak, "New York Dünya Panayırının Tayyaresi" unvanını almıştır (*Ulus*, 12 Temmuz 1938: 3).

Yabancı tur şirketlerinin yanı sıra, Türkiye’de de Milli Türk Seyahat Acentesi (NATTA) açılıştan altı ay önce, sergiye düzenleyeceği turların reklamını yapmaya başlamıştır (Sınmaz Sönmez 2015: 300). Görüldüğü gibi fuarlar, sadece alanda stant/pavyon açarak değil; farklı alanlardaki meslek gruplarının da kazanım sağlaması için bir araçtır.

Fuar kapıları her sabah saat 09.00’da açılmakta, 22.00’de kapanmaktadır. Fakat eğlence bölümü 02.00’ye kadar devam etmektedir. Giriş ücreti 75 sent olup, müdavimler için on beş dolarlık pasolar vardır. Fuarın içinde 45 kilometrelik asfalt bir yol olup sergi içinde traktörlerle gezi turu düzenlenmektedir. Tura, dileyen tur rehberleriyle katılabilmektedir. Ziyaretçiler için bahçeli yolların başında içme suyu temin edilmiş, çoğu yere tuvaletler kurulmuştur. Fıskiyelerle süslenen havuzlar, geceleri ışık gösterilerine sahne olmaktadır. Posta kutuları, otomatik telefonlar ve güvenliği sağlamak için devriye gezen polisler gözden kaçmamaktadır. Her pavyonda yemek servisi olup lokantalar her milletin kendi mutfağına özel yemekler çıkartır. Bunlara ilaveten, mahalli eğlenceler, millî müzik ve danslar da sergilenmektedir. Millî yemeklerin yanı sıra sokak başlarında, sandviç, kola gibi Amerikan gıdalarının satışı bulunmaktadır. Sergi için 160 milyon dolar harcadığını tespit eden Sünnetçioğlu, katılımcı devletlerin de toplamda 30 milyon dolar harcadığını hesaplamıştır (Sünnetçioğlu 1944: 40-44).

Bu hummalı çalışma ile 30 Nisan 1939 tarihinde fuar açılışa hazırlandı. Açılış günü, aşağıda Resim 2’de görüldüğü gibi, fuara katılan her ülke önce resmî bir geçit törenine katılıp kendilerini tanıttılar. Diğer yandan, Başkan Roosevelt tarafından açılış konuşması yapıldı ve konuşmada Başkan; fuarın, ülkeler arası ilişkilerin geliştirilmesi amacı taşıdığını ifade etti. Konuşmanın sonunda fuara katılan ülkelere teşekkür edildi ve fuarın dört kapısı halka açıldı. Görevli polisler, araçlarına fuarın reklamlarını yapan yazılar astılar. İlaveten, New York’taki taksiler ve arabaların plakalarına benzer reklam yazıları yerleştirildi (Erdemir 2017: 47).

Resim 2. Fuarın Açılış Merasimi (NYPL aracılığıyla <https://www.6sqft.com/historic-photos-take-you-back-to-the-1939-new-york-worlds-fair-in-flushing-meadows/>).

Resim 3. Fuardaki Polis Arabaları (<https://www.6sqft.com/historic-photos-take-you-back-to-the-1939-new-york-worlds-fair-in-flushing-meadows/>).

30 Nisan 1939'da fuarın bu görkemli açılışı, basında çeşitli haberlerle yer aldı. Türkiye'de Fransızca yayın yapan *Beyoğlu* gazetesi "L'Inauguration de l'Exposition International de New-York" başlığıyla fuarın açılışından söz etti (*Beyoğlu*, 30 Nisan 1939: 1). Türkçe basın ise "New York Dünya Sergisi Merasimle Açılıyor" başlığıyla, o gün bir milyon seyyahın New York'a akın ettiğini bildirdi. Amerika saatiyle 11.00'de açılışı yapılan bu fuar sebebiyle şehirdeki oteller dolmuştu. Açılış eğlencesi ve şenliğinin gece 02.00'ye kadar süreceği de basına yansımıştı. Otuz yedi gemi merasime iştirak etti (*Haber*, 30 Nisan 1939:1, 4). Aynı tarihli bir başka gazete, fuardaki dikilitaş haber yapmıştı. Dikilitaş olarak söz ettiği ortadaki üçgen yapıydı. Bu üçgen yapının tepesindeki radyo tesisatından daha önce kimse bahsetmemişti. Dev küre ve büyük amfi tiyatro yine ilgi çeken unsurlardandı. Fuarı 50 milyon kişinin ziyaret etmesi beklenmekteydi (*Son Telgraf*, 30 Nisan 1939: 6). *Ulus* gazetesi, Neşet Halit Atay'ı⁷ fuara haberci olarak göndermişti. Gazetelerin çoğu, fuarı, "Cihan Sergisi" olarak adlandırıyordu (*Ulus*, 30 Nisan 1939: 1).

Türk gazeteci Nasuhi Baydar, fuarın "cihan sergisi" olarak adlandırılmasını, dünyanın o dönemde içinde bulunduğu atmosfere göre değerlendirmekteydi. Evet, gelecekte planlanan dünya sergileniyordu. Teknik ilerlemişti. Otomobiller, radyo yaygınlaşmıştı. Fakat diğer yandan dünya bir savaşa sürükleniyordu. Baydar, radyo ve diğer araçların savaşmak için değil, haberleşme ve ulaşım için kullanılması gerektiğini ifade ediyordu. Bu kadar çok milletin bir araya geldiği bir fuarda medeniyetlerin bilgi ve kültür alışverişi yapması gerektiğini, uçakların bomba taşımaması; fakat ulaşımı kolaylaştırması gerektiğini vurguluyor ve cihan sergisinin açılış anlamının iyi anlaşılması gerektiğine işaret ediyordu (Baydar, *Ulus*, 1 Mayıs 1939: 5).

⁷ Neşet Halit, Falih Rıfkı Atay'ın kardeşidir.

Başkan Roosevelt, açış konuşmasını yaparken “Amerika’yı Avrupalılar kurmuşlardır. Avrupa’nın her türlü işlerine müdahale etmemiz pek tabidir” cümlelerini sarf etmişti. Hemen arkasından da “barış” vurgusu yaptı (*Halkın Sesi*, 1 Mayıs 1939: 1). Öyle görülüyordu ki açış konuşmasını fuarın kurulma sebeplerine bağlıyordu. Amerika’nın barışı kolaylaştırmak arzusunda olduğu, Avrupa milletleri arasındaki engellerin bu fuarla ortadan kalkacağını söylüyordu. Zira o gün Amerika’nın bağımsızlığını kazanmasının 150. yıldönümüydü (*İkdam*, 1 Mayıs 1939: 7).

Yukarıda da vurgulandığı gibi saat 11.00’de dört tarafa bakan büyük kapılar açılmıştı (*Son Posta*, 1 Mayıs 1939: 11). Bu açılış, kapalı bir kutunun kapağının dünyanın gözü önünde açılışına benzetildi. Hazırlıkların son bir haftasında her millet, kendi pavyonunu diğerinden gizlemişti. Bu sebeple pavyon kuran her millet, diğerininkini merak ediyordu. Ziyaretçileri ise sürprizler bekliyordu. 11.45’te çanlar çalmaya başladı. 12.00’de dinî merasim yapıldı. 12.30’da yemek yenildi ve açılış yürüyüşü başladı. Bu yürüyüş 16.30’a kadar sürdü. Ardından Washington heykelinin açılış töreni yapıldı. 17.00’de sulh heykelleri açıldı. 21.30’da New York Filarmoni Orkestrasının konseri başladı. Ardından zengin ve bol dekorlu alanlarda eğlencelere başlandı. Büyük filmlerdeki gibi bir Amerikan gecesi yaşanıyor (*Ulus*, 1 Mayıs 1939: 8).

Fuar, sadece Türk basınını meşgul etmedi. Yabancı basın da fuarla ilgili epey haber yaparken, fuarın reklamlarını ve pek tabii olarak kendi ülkelerinin pavyonlarıyla ilgili bilgi ve gelişmeleri servis ettiler.

“Nations in Parade” (Geçit Törenindeki Milletler) başlığıyla *yarının dünyasının* açılışı, *The New York Times*’in ilk sayfasına haber oldu. Başkan ve valinin açış konuşmalarına yer veren gazete, Başkanın fuarı bir barış sembolü olarak açtığına ve daha ilk günde heyecanlı bir kalabalığın fuarda gözlemlendiğine dikkat çekmekteydi (*The New York Times*, 30 Nisan 1939:1).

Cezayir basını, “L’Algerie Doit Participer à des Grandes Manifestations Internationales” başlığıyla Cezayir’in mutlaka 1939 fuarına katılması gerektiğini vurguladı. Özellikle Cezayirli sanatçıların üretimlerinin ve deri, halı, dantel ve mücevher gibi Doğu kültürünün tanıtılması için bu gerekliydi (*La Journée Nord-Africaine*, 6 Mayıs 1939: 1).

Fransız basınına, fuarın Fransa pavyonuna görevli olarak atanan komisyonun haberi yansımıştı. Buna göre, 26 Nisan 1939 itibarıyla fuar için özel bir komisyon oluşturulmuştu (*Recueil Sirey*, 18 Mayıs 1939: 71). Diğer yandan, Fransa Ticaret Bakanlığı, fuara katılacak ressam, heykeltıraş, mimar ve sanatçı isimlerinin listesini istedi. Bu listenin yanında, fuar için bütçe belirlenmesi ve komisyon üyelerinin adları talep edildi. Böylece 6 mimar, 39 ressam, 24 heykeltıraş belirlendi ve fuar için 1.751.585 Frank ödenek ayrıldı (*Journal Officiel*, 12 Mayıs 1939:1297). Paris’ten New York’a yola çıkmış olan ve fuarda sergilenmek üzere hangar ve güvertesinde 25 milyonluk sanat eseri taşıyan vapurda çıkan yangın haberi, Fransa’yı endişe içine soksa da sanat eserlerinin kurtarıldığı haberi onları biraz rahatlatmıştı (*Ulus*, 20 Nisan 1939: 3).

Fuar birçok pavyondan oluşuyordu: Federal, İstikbal, Tayyare, Çiftlik, Heykeltıraşlık ve Sütçülük bunların bir kısmıydı. Bu kısımlar ABD'ye aitti. Diğer kısımlar ise yabancılara, yani ABD dışından gelenlere ayrılmıştı ve gölün (Ezine'nin deyişiyle *milletler gölü*) etrafına yerleştirilmişlerdi. Finlandiya, İsveç, İngiltere, Avustralya, Brezilya, Arjantin, Şili/Venezuela, İsviçre, Belçika, Fransa, Norveç, Japonya, İtalyan, Rusya, Hollanda ve İrlanda öne çıkan devletlerin pavyonlardı (anonim, 1939: 174-180). Diğer bir ifadeyle, 1929 Ekonomik Krizinden etkilenen çoğu ülkenin bir pavyonu vardı. İlginç olan, II. Dünya Savaşını başlatan (1939) Almanya'nın bir pavyonunun olmamasıydı. Fuarın, bu savaştan etkilenerek sonlandığını tahmin etmek ise pek de zor değildi.⁸

Resim 4. Dünya Fuarının Girişi ve Broşür Örneği

Fuarda çok sayıda bayrak ve bandıra dalgalanıyordu. Bir dünya fuarı olarak adlandırılmasının sebeplerinden biri de buydu. Bayrağını dalgalandıran ülkelerden biri olan Türkiye'nin pavyonlarının oldukça ilgi çekici olduğu da kayıtlara geçmişti. Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin ihtişamlı bir pavyonla böylesi bir fuara katılmış olması çoğu kişinin şaşırmasına sebep oldu. Elbette bu pavyonu yüceltenler olduğu gibi, yerenler de olacaktı.

1939 NEW YORK DÜNYA FUARINDA TÜRKİYE

Türkiye Cumhuriyeti, katıldığı en önemli fuarlardan biri olan *New York Dünya Fuarı*'nın hazırlıklarına bir yıl önce başlamış; Temmuz 1938'de, Türkofis'te konuyla ilgili ilk toplantı yapılmıştı. Türk pavyonu için ayrılan 30bin metrekarelik alanın düzenlenmesi için Suat Şakir (Kabaç) görevlendirildi (*Akşam*, 25 Mayıs 1938: 2). Fuarda genç Türkiye Cumhuriyeti'nin her alanda tanıtılması isteniyordu. Bunlara, daha önceki fuarlara dahil

⁸ New York Dünya Fuarı'nın kuruluş aşaması ve inşa sürecini içeren yazışmaların çoğu The New York Public Library'nin dijital arşivinde araştırmacılara sunulmuştur. Fuar alanının taslak çalışmaları ve Moses'in alan olarak bir sanayi çöplüğü olarak kullanılan Flushing Meadows Park'ı önerme süreci yine bu arşivde yer almaktadır. Diğer yandan, alanın yedi bölgeye ayrılma sürecinin taslakları, fuar için ayrılan bütçenin kalemleri, dini tören esnasında çalan çanların inşası, fuara katkı sağlayan kişilerin isim listesi, Belçika pavyonunun kuruluşu, fuara ulaşım haritası ve kullanılacak toplu taşıma araçları, "barış ve özgürlük" için fuarın açıldığına dair broşürler, sokak başlarında satışı yapılan Amerikan yiyeceklerinin menüsü, konuyla ilgili İngilizce gazete kupürleri, geçit töreninde çekilen fotoğraflar, ışıklandırma sistemi ve telefon kullanımı gibi bütün ayrıntıları içeren bu dosyaya tarafımızdan ulaşılmıştır. Resim 4'teki fotoğraflar yine aynı dijital arşivden edinilmiştir (<https://digitalcollections.nypl.org/items/5e66b3e8-8327-d471-e040-e00a180654d7/book?parent=1e6dd2f0-c530-012f-c1f8-58d385a7bc34#page/1/mode/2up>).

edilmeyen unsurlar da eklenmişti. Önce Sümerbank, bu konuyla ilgilenecek bir heyet oluşturdu. Ardından stantlara; kehribar, maden işleri, kadın kollarının ürünleri, Etibank koleksiyonları, tütün, toprak mahsulleri, yemiş ve ticaret mamullerinin mutlaka dahil edilmesi istendi (Akçura 2009: 107). Fındık, üzüm ve incirin ABD'ye tanıtılması ise çok daha önce konuşulmuştu. ABD, Türkiye'den gelecek bu malların Türkiye'ye özgü olduğuna dair ikna edilmeliydi (*Ulus*, 1 Temmuz 1938: 7).

Türkiye, New York Dünya Fuarını, o güne kadar katıldığı bütün uluslararası fuarlar içinde en önemlisi olarak görmekteydi. Bütün dünya milletleri karşısında büyük bir sınav verileceği düşünülüyordu. Önceliğin, bu fuarın amacına uygun bir hazırlığa verilmesine karar verildi. Bu sebeple, "dünya milletleri geleceğe nasıl hazırlanıyorlar?" sorusuna yanıt bulunmalıydı. Balkan komşulardan örnek alınabileceği, ilk önerilerden oldu (*Ulus*, 16 Temmuz 1938: 2). Bu öneri bir yana, fuarın New York'ta nasıl hazırlandığının bilgisini almanın daha etkili bir çözüm olduğu düşünüldü. Edinilen bu bilgiler doğrultusunda, açılıştan altı ay önce, Türk pavyonu kurulmaya başlandı.

Plana göre pavyona bir bina inşa edilecek ve binanın ortasına eski zamanlardan beri Türk konutlarında yer alan ve gelenek haline gelmiş geniş bir avlu yapılacaktı. Avlunun ortasına konulacak havuz, su oyunları ile canlandırılacaktı. Orijinal su oyunlarının plana dahil edilmesi, pavyonun farklı tarafını ortaya koyuyordu. Amaç, diğer pavyonlardan farklı olarak Türk pavyonunun sessizlik ve huzur vermesi yönündeydi. Binanın bir tarafı sanat ve kültüre, diğer tarafı ise ticari bölüme ayrılacaktı. Bu bilgileri dile getiren *Ulus* gazetesi muhabiri İsmet Sanlı Hanım, daha fuar açılmadan New York'a gitmiş, fuarın yabancılar kısmının genel direktörü Standley ile görüşmüş ve fuarın tamamının maketini görme şansına erişmişti. Bu görüşme esnasında Standley'in, Sanlı'ya Atatürk'ün hem askeri hem de devlet adamlığı yönünün büyüklüğünden söz etmiş olması Sanlı'yı gururlandırmıştı. İlâveten Standley'in, Türk pavyonunun o âna kadar sunulan bütün projelerden daha mükemmel olduğunu dile getirmesi, yine Türk heyetini sevindiren unsurlardan oldu. Söylediğine göre Amerikalılar, inşaat bitince Türk pavyonunu o kadar beğenecekti ki mutlaka Türkiye'yi görmek isteyeceklerdi. Bu konuşmanın ardından İsmet Hanım otomobille sergi arazisini de dolaşmış, yeni ekilen ağaçların hızlı büyümesi karşısında şaşkınlığını dile getirmişti (*Ulus*, 21 Ekim 1938: 5,9).

Fuarda Türk pavyonu için yapılan hazırlıklar ilerliyordu. Genelkurmay Başkanının katılımıyla vekaletler arası bir komisyon kuruldu. Her vekalet kendi alanıyla ilgili çalışacaktı. Pavyonun iç dekorasyonunda eserleri sergilenecek sanatçılar için ise bir yarışma düzenlendi. Bu arada Amerika hükümetinin, Türkiye'ye ayırdığı pavyon sahasına ek olarak, bir de satış yapmak için ayrı bir saha ayırdığının haberi geldi. 2500 metrelik bu yere *Türk Sitesi* kurulacaktı. *Site*'ye içki satacak bir gazino, Türk yemeklerini tanıtacak bir lokanta, Türk kahvesi, kütüphane ve Türk sanat ve elişlerinin teşhiri için bir de alan kurulması planlandı. Kıymetli tarihi eserler de mutlaka sergilenmeliydi. Yukarıda işaret ettiğimiz avlulu bina, buraya yapılacaktı. Bu kısım, Türk Tarih Kurumunun yardımlarıyla tamamlanacaktı. Turizm bölümüne ise ayrı bir önem veriliyordu (*Ulus*, 27 Temmuz 1938: 2).

Ekonomi Bakanlığı da kendisini ilgilendiren bölüme ağırlık vermeye başlamıştı. Ticaret ve Sanayi Odalarıyla görüşüldü. Bakanlık, fuarın ülkeyi tanıtmak için çok önemli

bir propaganda vasıtası olacağını düşünüyordu. Bu sebeple Bakanlık, şu öneriyi yapmıştı: Esas pavyon rejim eserlerine tahsis edilecekti. Burada bir devlet köşesi olacak ve millî tarih ve kültür öğeleri sergilenecekti. Aynı yerde hazırlanacak turizm kısmında, ülkenin doğal ve tarihi güzellikleri tanıtılacaktı. Diğer yandan, ekonomik ve ziraî ilerlemelerin kayda geçeceği bir ticari kısım düzenlenecekti. Bu esas bölüm, *Devlet Pavyonu* olarak adlandırılacaktı. *Türk Sitesi* ise Türk mimarisine uygun inşa edilecekti. Burada harf devrimi sonrası basılmış kitaplar sergilenecek ve aynı zamanda Türkiye'yi anlatan yabancı eserlere yer verilecekti. Bu kısım kütüphane olacaktı. Yemek kısmı, denizcilik kısmı ve madencilik propagandası için ayrı yerler düşünülüyordu. İhracat maddeleri, sanayi numuneleri ve satışa uygun mahsuller ise stoklanacaktı. Antika olmayan el işleri için henüz bir karar verilmemişti. Bu işlerin başarıyla tamamlanması için yerel komiteler kurulacaktı. Komiteler, fuara gidecek eşyaların listelerini ve propaganda broşürlerini hazırlayacaklardı (*Ulus*, 28 Temmuz 1938: 2). Nitekim broşürler; Fransızca, İngilizce, İtalyanca ve Almanca olarak basılarak New York'a 20 Nisan 1939'da gönderildi (*Ulus*, 20 Nisan 1939: 6).

Türk pavyonunun inşasına başlandığının haberi, 21 Eylül 1938'de basına yansıdı. Suat Şakir'den gelen bir telgrafla Türk pavyon projesinin çok beğenildiği haber alınmıştı. Mimar Sedat Hakkı ve mühendis Servet Bey inşa esnasında New York'talardı (*Akşam*, 21 Eylül 1938: 7). Komiteler ise ilk toplantılarını 10 Ekim 1938'de gerçekleştirdi ve amaçlarını, piyasayla teması sürdürmek ve fuarla ilgili gelişmeleri buna uygun olarak hazırlamak olarak belirlediler (*Akşam*, 9 Ekim 1938: 4).

Fuarda sergilenecek ürünler için Türk müzelerinden bazı ürünler temin edildi. Bunun için Başvekalet Kararlar Dairesi Müdürlüğünden bir Kararname çıktı. Buna göre; müzelerden halı, kumaş, deri, çini, minyatür, yazı, sedef, fil dişi gibi el işleri ile bakır, demir, gümüş ve pirinç gibi metal eşyalar getirilmesi uygun görüldü. Ürünlerin nakli için sigorta yapılması, uygun şartlarda teşhiri içinse denetleme memurları atandı (BCA 1939, Kutu: 85, Gömlek: 111, Sıra 15). Müzelerden temin edilecek ürünlerin seçimine ise sergi komiserinin başkanlığında kısa zamanda başlandı (*Ulus*, 29 Temmuz 1938: 2). Halıların olduğu bölmede el işlemleri, terlik, sabahlık gibi çeyiz takımlarına da yer veren bir reyon oluşturulması kararı da alınmıştı (Sınmaz Sönmez 2015: 312). Böylece, çeyiz kültürü batılılara tanıtılacaktı.

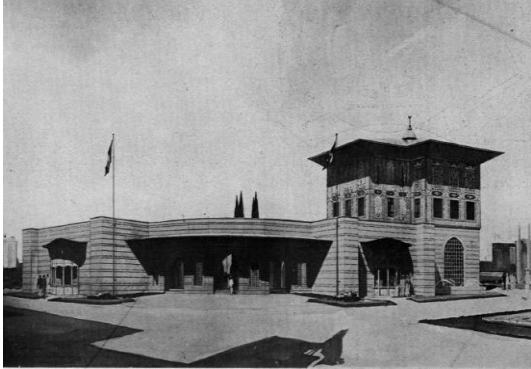
New York Dünya Fuarı hazırlık komisyonu başkanı Selahattin Çam'dı (*Akşam*, 28 Ekim 1938: 2). Fuarın Türk Heyeti Reisliğine ise İktisat Vekaleti Turizm Bürosu Müdürü Vedat Nedim Tör atandı. Fuar memurları, fuar komiseri, mimar, dekoratör, el sanatçıları ve millî oyunlar için görevli sanatçılar için yeni maaş ücretlendirmeleri yapıldı (BCA 1939, Kutu: 85, Gömlek: 112, Sıra 9). Sergi komiserliğine Nizamettin Ali Sungursav tayin edilirken, sergi mimarı Sedat Hakkı Eldem oldu. Her ikisine de diplomatik pasaport çıkarıldı (BCA 1939, Kutu: 85, Gömlek: 110, Sıra 6). Fuardaki Türk pavyonun müdürü ise Mehmet Özkaptan⁹ olacaktı (<https://www.1939nyworldsfair.com/>).

⁹ Mehmet Özkaptan, 1921'de İzmir'den ABD'ye göçmüş bir Türk'tür. Aynı zamanda, fuardaki yemek yarışmasına katılmış, yarışmayı kazanmış ve fuarda ayrıca aşçı olarak da görev yapmıştır (https://www.1939nyworldsfair.com/worlds_fair/wf_tour/zone-3/turkey-2.htm). Mehmet

Fuar için ihtiyaç duyulan paranın bir kısmının temini için Ziraat Bankasıyla görüşüldü. Şeker ithalatından elde edilen 270bin liranın, fuardan elde edilecek kazançla daha sonra yerine konulmak üzere kullanılması kararı onaylandı (BCA 1939, Kutu: 86, Gömlek: 18, Sıra 20). Diğer yandan, fuara katılma masrafı olarak İktisat Vekilliğince 450bin liralık döviz istendi ve bu meblağın iki bölümde verilmesi onaylandı (BCA 1939, Kutu: 86, Gömlek: 19, Sıra 16). Fuara katılacakların yol masrafları içinse 9000 dolar ayrıldı (BCA 1939, Kutu: 89, Gömlek: 106, Sıra 12).

Bu durumda Türkiye, fuara iki pavyonla katılacaktı: *Devlet Pavyonu* ve *Türk Sitesi*. Pavyonların inşasına, diğer ülkelerinkinden geç başlanmıştı. Bu sebeple, her ne kadar fuar 30 Nisan'da açılacaksa da Türk pavyonunun açılış tarihi 6 Mayıs olarak belirlendi (Akçura 2009: 110).

Türk Sitesi kısmındaki binanın tek katlı olması planlanmıştı. Yanına iki katlı bir köşk inşa edildi ve iç kısmı, Kütahya çinileriyle bezendi. Binanın içine, lokanta, kahve, kütüphane, tütün ve banka bölümü oluşturuldu.¹⁰ Köşk kısmındaki kütüphaneye merdivenle çıkılmaktaydı. Binanın sol kısmında ise dükkânlar yer almaktaydı. Ayrıca pavyona bir Türk çeşmesi inşasına karar verildi. Bu çeşme, daha yapımı sırasında kişilerin ilgisini çekmeye başlamıştı. Çeşmenin yanında bir de havuz bulunmaktaydı. Havuzun taşları Türk sanatçıları tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştı (Eldem 1939: 153-155).

Resim 5. Türkiye Pavyonu¹¹ ve Türk Çeşmesi (Eldem 1939: 153, 155).

Her ne kadar Türk pavyonunun açılışı 6 Mayıs olarak planlandıysa da gazetelerden anlaşıldığında göre pavyon, fuarın açılına yetişmişti. “Yarının dünyasının nasıl olacağını gösteren” fuarda Türklerin teşhir ettiği eşyaların çok beğenildiği haberi, 30 Nisan'da gelmişti.¹² Amerikalılar, “Türk üslubunun güzelliğini” taktirle karşılamışlardı

Özkaptan'ın torunu Ken Özkaptan, dedesinin fotoğraf albümünden, Türk pavyonunun fotoğraflarını bulmuş ve kamuoyuyla paylaşmıştır (Ek 1).

¹⁰ Çiniler, Atatürk döneminde gerçekleştirilmiş olan hem Galatasaray Lisesindeki sabit sergilerde hem de Karadeniz Seyyar Sergisinde de kullanılmış ve ziyaretçilerin ilgi odağı olmuştur. Diğer yandan, kahve, tütün ve banka yine Karadeniz sergisinden elde edilen tecrübelerdir (Şencan Gürtunca 2020: 28, 34, 119).

¹¹ Pavyonun mimari Sedat Hakkı Eldem, inşada ahşap ve çelik alçı levhalar kullanmış, yapının düşük bir zeminde inşa edilmesini planlamıştı (<https://www.fikriyat.com/tarih/2018/04/30/tarihinen-buyuk-fuarinda-buyuleyen-turk-mimarisi>).

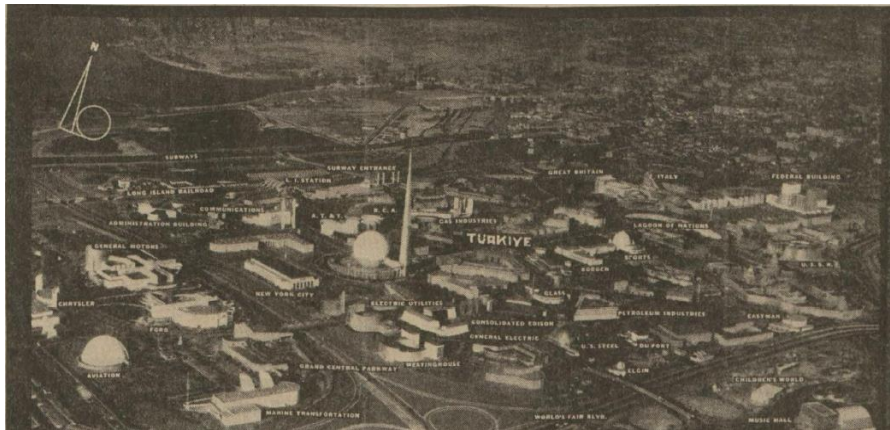
¹² Türkiye'de aynı tarihlerde Samsun yerel sergisi, Galatasaray Lisesi Yerli Mallar Sergisi, Halkevi Çiçek Sergisi ve Ankara Neşriyat Sergisinin de hazırlıkları devam ediyordu. Diğer

(*Son Telgraf*, 30 Nisan 1939: 1, 6). “New York’ta Türk Pavyonu Çok Beğenilmişti” (*Son Telgraf*, 1 Mayıs 1939: 1).

30 Nisan tarihli gazetelerde Türk pavyonunun çok beğenildiğinin haber edilmesi, pavyonun fuar açılışına yetiştiğini düşündürtse de bazı gazeteler pavyonun 6 Mayıs’ta açıldığını haber yapmıştı. Üstelik, bu haberi yaparken açılış esnasında meydana gelen çok ilginç bir hadiseden de söz etmişlerdi. O gün güneş doğarken, fuardaki küre üstünde bir hilal oluşmuştu. Binlerce kişi, kürenin üzerine yansıyan bu hilali izlemişlerdi. Aynı gün fuarda gerçekleşen bir konuşmada, Türkiye’nin on beş yıl içinde, Atatürk’ün önderliğinde baştan başa modernleştiğinin vurgusu yapılmıştı. Hükümet şeklinin değişimi, demokratik milletlerle eş düzeye gelinmesi, sosyal hayatta batıdan aktarılan unsurlar, yeni alfabenin kabulü, ardından sanayi atılımları ve fabrikaların açılışı gibi başarılarla, Türkiye’nin ABD’nin hayranlığını kazandığı dile getirilmişti (*Yeni Asır*, 26 Mayıs 1939: 10).

Yukarıda işaret edilen resmî yürüyüş törenine Türkiye, zeybek kıyafetleriyle iştirak etmişti. Bu, bazı kişiler tarafından eleştirildi. Zira zeybek kıyafeti eskiyi simgeliyordu. Bu kıyafetle, akıllardaki eski Türk imajı ortadan kalkmayacaktı. Fakat, geçit esnasında her ülkenin kendi millî kıyafetlerinin giyildiği görülünce eleştiriler geri çekildi (*Ulus*, 30 Nisan 1939: 3). Diğer yandan, New York’ta yaşayan Türkler, fuardaki Türk pavyonuyla ilgili çok heyecanlandıklarını dile getirmekle kalmayıp fuara bir de katkıda bulunmak istediler. Geçitteki zeybek kıyafetleri eleştirilince, New York’ta yaşayan Türk kadınları, Anadolu’ya ait kıyafetler hazırlamaya başladılar. Bunun, yeni bir moda yaratacağı inancı çoğu kişiyi heyecandırmıştı. Bu yönde attıkları ilk adımları, fuara gelirken kadınların bu kıyafetleri giymesi, erkeklerin ise göğüslerine ay yıldızlı kırmızı eşarp bağlaması oldu (*Akşam*, 14 Mayıs 1939: 5).

Türk pavyonu¹³ sergiyi gezen herkesin takdirini toplamıştı. Fuarda epey zaman geçiren Sünnetçioğlu, Türk pavyonunun çok beğenildiğini, eksikleri olsa da dönemin şartlarına göre çok büyük emek sarf edilerek bu pavyonun yapıldığının altını çizmektedir.

Resim 6. Fuarda Türk Pavyonu (*Tan*, 1 Mayıs 1939: 3).

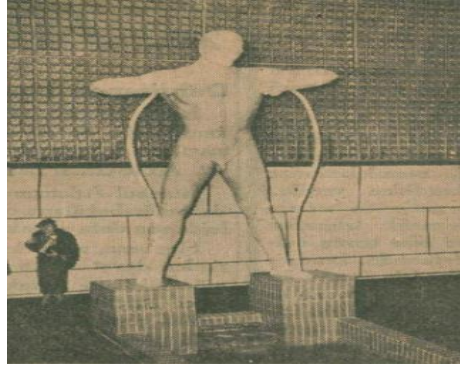
yandan, sergilerle ilgili, buralara gönderilecek malların içeriği gibi huşuları içeren özel kanunlar hazırlanıyordu (*Son Telgraf*, 1 Mayıs 1939).

¹³ Resim 6’da dev küre (*Perisphere*) ve üçgen yapının (*Trylon*) tam sağında yer alan Türk pavyonunun yeni görülmektedir.

Fuarın açılmasıyla birlikte birçoğu gibi Türk pavyonu da ziyaretçilere açıldı. Pavyonda mavi çinilerden yapılmış Türk kemerleri ilgi çekiyordu. Çinilerin akşam saatlerinde mavi ışıklarla aydınlatılması ise onlara ayrı bir güzellik katmaktaydı. Planlandığı gibi avlulu bina inşa edilmişti. Binanın içindeki geniş merdivenin ortasından havuzlu avluya iniliyordu. Havuzun etrafında serviler vardı. Her gün burada verilen konserler Amerikalıların ilgisini çekiyor ve bu yüzden *Site*'ye mutlaka uğruyorlardı (Akçura 2009: 111). Bu avlunun bir tarafında Türk lokantası ve gazino vardı. Hemen yanında Etibank'a ayrılan kısımda maden cevherleri; diğer tarafında ise Türk lokumları sergileniyordu. Şeker ve lokum teşhiri için olarak Hacı Bekir seçilmişti. Hacı Bekir'in vitrininin hemen yanında tütün dairesi bulunuyordu.¹⁴

Halı ve el işleri dairesi ise yarı kapalı bir yerdeydi. Burada ziyaretçilere limonata servisi yapılıyordu fakat servis yapan kadınlardan hiçbiri Türk değildi. Bu konu epey eleştiri almıştı. Halbuki Türk kadınları burada olsaydı, kadınların devrimler sürecindeki değişimi, edindiği sosyal ve siyasi haklar gibi hususların da reklamı yapılabilirdi. Eleştirilere yanıt gecikmedi. Türk kadınları çekingen davranmışlar ve fuarda garsonluk yapmak istememişlerdi. Bu sebeple Türk kıyafeti giymiş fakat Türkçe bilmeyen kadınlar, servisten sorumlu olmuşlardı. Servis kısmında bir kesim insan için ilgi çeken, bir kesim içinse göze batan kısım, rakı reklamıydı. Rakı ve yapılan reklam, yabancıların, özellikle Amerikalıların ilgisini çekiyordu fakat ayakta rakı satışının yapılması Türk ziyaretçilerin pek hoşuna gitmemişti. Bu unsurların tamamının bulunduğu yer *Türk Sitesi* kısmıydı.

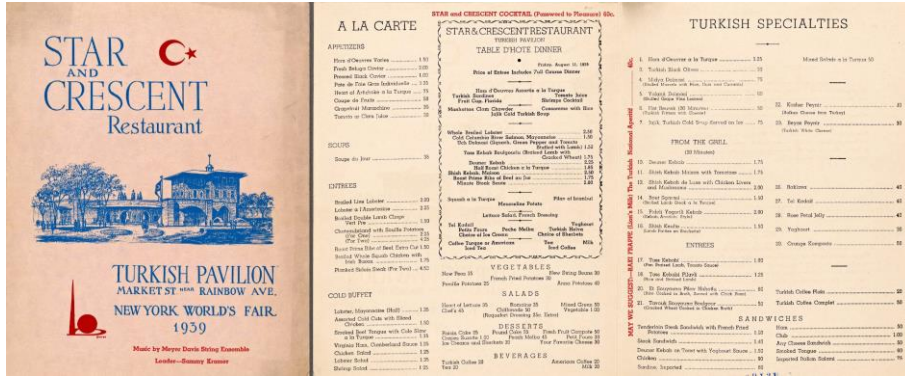
Bilindiği gibi bir de *Devlet Pavyonu* vardı. Orada Türk bayrağı dalgalanıyor, Türkiye'yi anlatan afiş ve fotoğraflar sergileniyordu. Bu pavyonda ziyaretçileri çeken en önemli unsur, aşağıda Resim 7'de görülen, sembolik olarak Asya ve Avrupa'yı eliyle bir iple bağlayan heykeldi. Heykelin bacaklarının arasından bir su akıyordu. Anlaşıldığı üzere bu, coğrafi konum olarak Türkiye'yi ve İstanbul'u simgeliyordu (Sünnetçioğlu: 47-50). Muhtemelen akan su Boğaz'dan akan Marmara Deniziydi.

¹⁴ Hacı Bekirzade bu fuarda bizzat kendisi tezgâhtan sorumlu olmuştur (Akçura 2009: 110). Hacı Bekir'in (Ali Muhittin Hacıbekir) lokumları ve şekerlemeleri için 1926 yılındaki Karadeniz seyyar sergisinde de bir stant açılmış olup, lokumları dünyada epey ses getirmiştir. 1777 yılından beri İstanbul'da şeker ve lokum işleriyle meşgul olan Hacıbekir ve ailesi, günümüzde (2020) hâlâ bu işe devam etmektedir. Keza tütün dairesi ve sergisi ve konserler için de aynı durum söz konusudur. Bu unsurların tamamı Karadeniz sergisinden esinlenilerek buraya nakledilmiştir (Şencan Gürtunca 2020: 53, 73).

Resim 7. Asya ve Avrupa'yı Bağlayan Türk Pavyonundaki Heykel (SALT Araştırma, erişim: 17 Haziran 2020).

Site kısmındaki pavyonda yukarıda işaret edildiği gibi Etibank'ın özel bir bölümü vardı ve bu bölümde “her maden işçisine daha iyi bir hayat temin etmek, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal programının icabıdır” yazıyordu (*Ulus*, 29 Haziran 1939: 4). Bu yazı, Türkiye'nin ilerleme sağladığı ve geliştiği alanlardan birinin madenler ve işçilere verilen değer olduğunu gösteriyordu. Diğer özel bölmeler; Sümerbank, Kızılay ve Tekel'e ayrılmıştı. Sümerbank bölümünde teşhir edilen halı, sedef ve Türk kumaşları ziyaretçi topluyordu. Bu bölmeler, Hacıbekir'in satış yerinin hemen yanında yer almaktaydı. *Site*'deki “Yıldız ve Hilal” isimli Türk lokantası da epey ilgi çekiyordu. Aşağıda Resim 8'de mөнüsünün görüldüğü lokantada, Türk yemekleri sunulmaktaydı. Kebap, döner, imambayıldı ve soğuk çorba (cacıktan söz edilmektedir) çok satıyordu. Lokantanın idaresi ise Ziya Ata isimli bir kişideydi. (Akçura 2009: 111).

Resim 8. “Yıldız ve Hilal”, Türk Lokantasının Mөнüsü

(https://www.reddit.com/r/VintageMenus/comments/712s3l/star_and_crescent_restaurant_at_the_turkish/).

Fuarın açılışından yaklaşık beş hafta sonra, 6 Haziran'da, Neşet Halil Atay, fuarda Türkiye lehine konuşmalar geçtiğini beyan etmişti. Bu konuşmalar, Türkiye'nin demokrasi, ilerleme ve barış konularında ideallerine bağlı birkaç ülkeden biri olduğu ve bunu, fuarda açık bir şekilde gösterdiği şeklindeydi. *Devlet Pavyonunda* bu ideolojiler, asılan pano, heykel ve sergilenen eserlerle anlatılmaktaydı. Birkaç murahhas ve sergi komitesindeki üst düzey Amerikalı, Türklerin tarihi ve kültürü hakkında çok olumlu konuşmalar yapmakla kalmıyor; pavyonda da bu özelliklerini gösterdiğini dile getiriyordu. Pavyonya asılmak üzere seçilen fotoğraflar da ilgilerini çekmişti. Atatürk ve İsmet İnönü'nün beraber çekilmiş fotoğrafları, kadın ve erkeklerin beraber otururken kayda geçen görüntüleri, yabancı memleketlerin devlet başkanlarının Türkiye'yi ziyareti esnasındaki fotoğraflar, imzalanan barış paktlarının (Sadabat, Balkan vb.) fotoğrafları, Türkiye'deki Rum ve Ermeni patriklerinin fotoğrafları, okul, fabrika gibi yeni açılan ve Cumhuriyet'in ihtiyacı olan meslek gruplarını hayata hazırlayan mekânlarda çekilen halk fotoğrafları Türkiye'nin gelişimini açıkça ortaya koyuyordu. Amerikalılar bu bölüme “Türkiye sulh içinde yarının dünyasına hazırlanıyor” ismini takmışlardı. Diğer yandan, sembol heykel ve Türk kadınının sosyal hayata dahil oluşunu gösteren resimler epey ilgi çekiyordu. Pavyonun merkezinde Atatürk büstü

vardı. Büstün yanında hem Türkiye'nin nasıl ilerlediğini gösteren hem de fuarın içeriğini karşılayan bir cümle yazıyordu: “*Yurtta Sulh, Cihanda Sulh*” (Ulus, 6 Haziran 1939: 5).

Normandie transatlantiğiyle ABD'ye gelen ve fuara katılan Celaleddin Ezine, fuara ve Türk pavyonuna diğer katılımcılara göre olumsuz yaklaşmaktadır. Fuara ulaşım için yapılan yeraltı şimendiferleri (metrodan söz etmektedir) ve tramvaylarda hiç yer olmadığından şikâyet etmektedir. Bu sebeple açılışı kaçırmamak için taksiye binmiş ve şehre yarım saat mesafedeki “dünya sergisine” ulaşmıştır. Çoğu kişi gibi ilk gözüne çarpan küre ve üçgen yapıdır. Fuar girişinde büyük bir kargaşa olduğundan, meydana (sulh meydanı) ulaşması onun için epey zor olmuştur. Yabancı pavyonların arasında gezerken solunda dalgalanan Türk bayrağını görünce çok heyecanlandığını dile getirmiş ve açılış esnasında yapılan dinî töreni de oldukça eleştirmiştir. Türklerin zeybek kıyafetli geçiş törenini ise “*kahraman ve muzaffer sancağımız dalgalana dalgalana uzaktan geliyor*” şeklinde yorumlamıştır. “Dünya sergisi” adlandırmasını ise abartılı bulur (Ezine 1940: 135-137). Ezine, fuardaki Türk pavyonunu pek beğenmediğini “*Bizim pavyona gelince... Hayır, bu mevzu içimde derin akisler bırakan bir yara oldu; dökecek kurtlarım var*” (Ezine 1940: 141) sözleriyle açıkça ifade etmekte ve bunun sebeplerini de şu şekilde dile getirmektedir:

Ezine'ye göre Türkiye bu fuarda bir sınava tâbi tutulmuştu. Başarıyla sonlandırılması kültür, medeniyet ve ilerleme yolunda alınacak bir belge gibiydi. Türk ürünlerinin reklamı yapılmadığı için dünya çapında satışları pek olmuyordu. Bu fuar belki üzüm, incir, fındık ve ceviz gibi ürünlerin satışlarının artmasına vesile olacaktı. Fakat Ezine, Türk pavyon binasını çok beğenmesine rağmen içeri yetersiz bulmuştu. Müzelerden alınan antikalar ilgi çekiciydi. Fakat üst kata çıkan merdiven dardı. Bu dar merdiven hem iniş hem çıkış içindi. Oysa yabancı pavyonlarda iniş ve çıkış için ayrı merdivenler vardı.¹⁵ Tütün bölümündeki reklam, yine Ezine'yi rahatsız etmişti. Dekolte giyinen bir kadının sigara içerken çekilmiş bir pozu, ona göre Türk kadını yansıtmamaktaydı. Yine aynı bölümde, tütün yapımını gösteren canlı bir sunum yapılması gerektiğini vurguluyordu.¹⁶ İsveç pavyonunun tam karşısındaki Türk çeşmesi ise hoşuna gitmişti. Fakat çeşmenin önünde “Türkiye” yazan bir tabela olmamasını eleştiriyordu. Yabancıların bu çeşmeyi tanıması için bu ayrıntı şarttı. Sümerbank bölümündeki kumaşların kalitesiz olduğu ve esas reklamı yapılması gereken fındık, üzüm gibi ürünlerin eksikliği, notları arasında yer almıştı. Ezine'nin bu eleştirileri *Site* kısmı içindi. Sulh meydanında yer alan *Devlet Pavyonu* için kültürel ve sembolik olduğunu söylüyordu. Asya ve Avrupa'yı bağlayan heykeli beğenmişti. Yine bu

¹⁵ 1926 Karadeniz Seyyar Sergisinde de bir merdiven inşa edilmişti. Bu merdivende iniş ve çıkışlar ayrı yerlerden yapılmaktaydı. Böylece sergiye gezen bir ziyaretçi, her vitrini görebilecek ve inen ve çıkan kişiler çarpışmayacaklardı (Şencan Gürtunca 2020: 50). Anlaşılan o ki on üç yıl önce düşünülmüş bu ayrıntı, ABD fuarına aktarılmamıştı.

¹⁶ Buna benzer bir durum Karadeniz seygar sergisinde de yaşanmıştır. Türk halıları önce teşhire konulmuş, fakat sonra Kayseri'den iki hanımın gelmesi ve sergiye dahil olarak canlı canlı halı dokuması istenmiştir. Böylece yabancılar, halı dokumanın ne zahmetli bir iş olduğunu görecekler, el yapımına daha ihtiyatlı yaklaşabileceklerdir (Şencan Gürtunca 2020: 29). Nitekim, New York Fuarına katılmış olan Mediha Esenel, fuarda halı dokuyan kız fotoğrafları yerine iki canlı kadının tezgâh başında halı dokumasının daha ilgi çekeceğini de beyan etmiştir (Sınmaz Sönmez 2015: 312).

pavyonda yer alan ve harf devrimi gibi, Cumhuriyetle birlikte gerçekleştirilen devrimlerin tanıtıldığı fotoğraflar tam yerindeydi (Ezine 1940: 142-147).

Fuar anılarını kaleme alan iki kişi, Ezine ve Sünnetçioğlu, fuardaki Türk pavyonu için farklı görüşler beslemişlerdi. Biri olumsuz eleştiri yaparken, diğeri savaş koşullarının hazırlandığı ve Atatürk'ün yeni vefat ettiği bir atmosferde, Türkiye'nin böylesi bir fuara geniş bir pavyonla katılmasını önemli buluyordu. Bakış açısı ne olursa olsun Türkiye, pavyonuyla ABD'de çok önemli izler bırakmıştı.

ABD'nin en tanınmış yazarlarından dilbilimci Nilla Cram Cook, Türk pavyonu karşısında büyülenmiş ve burayı *Türk sivil mimarisinin bırakmış olduğu tesir* olarak adlandırmıştı. Cook, Türk pavyonunu, çiçeklerle bezelenen bir rüyaya benzetmişti. Gök ve güneşin de bu rüyaya dahil olduğundan söz ediyordu. Havuzdaki güvercinler ve sesin verdiği huzurda Türk güzelliğini görmüştü. Söylemlerinin en etkileyicisi, Avrupa'ya boyun eğmeyen yeni bir Türkiye'yi gördüğünü yazdığı satırlar oldu. Türk pavyon binasını modern ve aynı zamanda Türk geleneklerine yakışır bulmuştu. Bu fikirlerini çevresiyle paylaştığında, çoğu kişinin Türk pavyonuyla ilgili aynı fikirde olduğunu görmüştü (<https://www.fikriyat.com/tarih/2018/04/30/tarihin-en-buyuk-fuarinda-buyuleyen-turk-mimarisi>).

Bütün bu görüşler bir yana, 23 Temmuz 1939 tarihi fuarda "Türk Günü" olarak belirlenmişti.¹⁷ Büyükelçi Münir Ertegün'ün konuşması, Türk bayrağını taşıyan bir kafilenin fuara gelişi, şerefe yapılan on dokuz pare top atışı ve Türk pavyonu önünde yapılan resmî geçit töreni, katılımcıların ilgisini çektiği kadar Türkleri de gururlandırmıştı. Yunan askerlerinin Türk pavyonu önündeki samimi yaklaşımları, zeybek oyunları, atılan havai fişekler arasında dalgalanan Türk ve Amerikan bayrakları ve kemeçe eşliğindeki Karadeniz oyunları günün şanıydı. Bir Türk Günü'nün olmazsa olmazı Türk yemekleri ise akşam saatlerine saklandı. 250 kişilik bu ziyafet bütün katılımcıları etkiledi. Kemanlar eşliğinde danslar edildi. Bu eğlence, sabah saat 04.00'e kadar sürdü (Erdemir 2017:115-120) ve gazeteye "Nevyork Sergisinde Türk Günü Çok Şaşıla Oldu" başlığıyla yansıdı. Gündüz merasiminin ise bir diskte kayıt altına alındığı ve Türkiye'de radyolarda dinletilmek üzere bir uçakla Ankara'ya gönderildiği haberi ilgi çekmekteydi (*Akşam*, 25 Temmuz 1939: 24).

FUAR KAPANIYOR

Fuar altı ay süresiyle açık kaldı. Dünya Savaşı'nın başlamasından etkilenerek 31 Ekim 1939'da büyük bir törenle kapandı. Kapandığında yaklaşık 20 milyon kişi tarafından ziyaret edilmişti. Kapanışla birlikte fuardaki Türk çeşmesi, New York şehrine armağan edildi. Bu armağanın takdim töreni ise Cumhuriyet'in on altıncı yıldönümü vesilesiyle gerçekleşti. Törene Vedat Tör, yukarıda adı geçen Bayan Cook'u davet etti. Cook, Türklere duyduğu hayranlığı dile getiren bir konuşma yaptı. Türklerin batı tekniğini benimsediğini, fakat kendi öz kültürlerini hiç unutmadıklarını dile getirdi. Bunun en önemli örneğinin ise fuardaki Türk pavyonu olduğunu belirtti. Bu konuşmanın ardından ABD Türk büyükelçisi, hediye edilen çeşmenin Türk Amerikan ilişkilerinin

¹⁷ Türk Günü olarak belirlenen tarihin 23 Temmuz olması tesadüf müdür, bilemiyoruz. Fakat bu özel günün sabaha kadar sürmesiyle birlikte tarihin 24 Temmuz'a dönmesi ve bu tarihin, Türkiye Cumhuriyeti'nin tam bağımsızlığının belgesi olan Lozan Barış Antlaşmasının yıl dönümü olması önemli bir ayrıntıdır.

sembolü olması gerektiğini vurgulayan diğer bir konuşma yaptı. Amerikan Belediye Meclisi Başkanı ise konuşmasını Türkçe olarak “Türk milletine selam ve sevgiler” sözleriyle sonlandırdı (*Ulus*, 1 Kasım 1939: 3). Çeşmenin, New York’ta olduğu gibi muhafaza edilmesi istendi. Roosevelt de bu konuşmalara katıldı ve Türk milletini Asya ve Avrupa arasındaki yolların bekçisi olarak tanımladı (*Son Posta*, 1 Kasım 1939: 7).

Fuar alanı ise planlandığı gibi, New York’a yeni bir park olarak hatıra kalmıştı. Türk çeşmesinin de yeni parkın en güzel unsuru olacağı bilgisi paylaşıldı. Çeşmenin başına Türkçe bir de tabela ve yazı asıldı (*Haber*, 31 Ekim 1939: 3).

Bazı ajanslara göre fuarı 26 milyon kişi ziyaret etmişti. Üstelik 25 Mayıs 1940’ta bir kez daha açılacağı haberleri de bir yandan yayılıyordu (*Haber*, 31 Ekim 1939: 1). Savaş sebebiyle bunun mümkün olamayacağı düşünülse de fuar, 11 Mayıs 1949 tarihinde “2. Sezon” başlığıyla tam savaşın ortasında yine açılacaktı (<https://www.1939nyworldsfair.com/#>). Bu olumlu gelişmeler bir yana, 1 Ekim 1939’da Nazi Almanya’sı Polonya’yı çoktan işgal etmişti. Savaş tam olarak başlamıştı. Bu tarih itibarıyla fuarda pavyonu olan birçok ülke savaşa dahil olacak; sıcak savaşa katılmasalar bile bu savaşın olumsuz getirilerinden etkileneceklerdi. Bu gelişmeler, Almanya’nın bu fuarda bir pavyon açmama sebebini de açıklığa kavuşturuyordu. Almanya uzun süredir savaşa hazırlanıyordu.

SONUÇ

Daha ilk gününde 206bin kişiyi ağırlamış olan *1939 New York Dünya Fuarı*, kapılarını altı ay (30 Nisan 1939- 31 Ekim 1939) ziyaretçilerine açık tutmuş, kendi çağının ve tarihin en büyük ve en gösterişli dünya fuarlarından biridir. Fuar; bilim, fen, sanat, sanayi, sosyal hayat, eğitim, ulaşım, konaklama gibi her sahada “yarının dünyasını inşa etme” amacını taşımış, bu amaç doğrultusunda birçok ülkenin kendisini diğerlerine tanıtmasına fırsat sağlamıştır.

Fuarda kullanılan ana temalar, *gelecek (yarının dünyası)*, *barış* ve *demokrasidir*. Bu temalar doğrultusunda inşa edilen fuardaki anıtlara ve fuar bölümlerine verilen isimler de bu çerçevede seçilmiştir. *Perisphere*, yani merkezdeki büyük küre, ziyaretçilere geleceğin dünyasını tanıtmaktadır. Kâhin küresi veya gök kubbeyi akıllara getirdiği için sembol olarak bir kürenin kullanılmış olma ihtimali yüksektir. Yanındaki *Trylon*’un üçgen uzun ve sivri yapısı ve buraya çıkarken kullanılan elektrikli asansör (o dönem için ileri bir teknolojidir), geleceğe hızla ilerlendiğini simgeliyor olabilir. Bu iki anıtı birleştiren yolu ise, engellere takılmadan ilerleme ve hep geleceğe doğru yol alma olarak yorumlayabiliriz.

Şehirlerdeki günlük yaşamın gelecekte nasıl olacağını gösteren *democracy*, fuarın iki temasını, *gelecek ve demokrasiyi*, aynı anda karşılamakta; *futurama* bölümü ise, içindeki “future” (gelecek, istikbal) kelimesiyle, hayal edilen geleceği ziyaretçilere sunmaktadır. Dünyadan birçok milletin bir arada aynı fuarda bulunması ise, fuarın diğer ana teması olan *barışın* mümkün olduğunu göstermektedir. Bunların tamamının ABD tarafından düzenlendiği ve fuarın hemen ardından II. Dünya Savaşı’nın (1939-1945) çıktığı bilindiğine göre, geri dönüp durum değerlendirmesi yaptığımızda, fuarın ABD açısından amacına ulaştığını söyleyebiliriz. Elektrik elektronik ürünleri ve sanayiye ağırlık verilmiş olması ise, yine fuar temasına uygundur. Üstelik, fuar için seçilen alan

olan Flushing Meadows Park, fuar öncesinde çöplük olarak kullanılmaktadır. Bir “sanayi çöplüğünün”, bir “sanayi fuarına” dönüştürülmesinin önemli bir ayrıntı olduğu kanaatindeyiz.

Fuara katılan ülkelerin buradaki kazanımlarını karşılaştırma yöntemiyle tespit etmenin, kültürel ve tarihi farklılıklar sebebiyle sağlıklı bir sonuç vermeyebileceği ihtimalini göz önünde bulundurularak, Türk Pavyonu sadece kendi içinde değerlendirilmeye alınmıştır.

Türk Sitesi ve *Devlet Pavyonu* olarak iki bölümde fuara dahil olan Türk Pavyonunun, fuarın ana temaları olan *gelecek (yarının dünyası)*, *barış* ve *demokrasi* kavramlarını layıkıyla karşıladığı söylenebilir. Bunun yanında Türk pavyonu, sergilediği ürünlerle Türk tarihinin geçirdiği süreçleri de ziyaretçilere aktarabilmiştir. Buna en güzel iki örnek, kadın kıyafetleri sergisi (bkz. Ek 4) ve *Devlet Pavyonunda* sergilenen, Türklerin Hititlerden itibaren yaşadığı coğrafyayı gösteren resimlerdir.

Atatürk döneminde gerek ülke içinde hazırlanmış gerekse yurt dışında katılmış fuarlarda, fuar tarihi itibarıyla hangi devrimler yapıldıysa ancak onlar sergilenebilmiştir. Bu kapsamda, *1939 New York Dünya Fuarı*, Türkiye Cumhuriyeti'nin devrim sürecini tamamladıktan sonra katıldığı ilk uluslararası fuardır. Fuar süregelirken, 29 Haziran 1939'da Hatay'ın da anavatanına katılmış olmasıyla, Atatürk döneminde gerçekleştirilmesi planlanan her unsur başarıyla sonuçlanmıştır.

Pavyonda kullanılan ana unsurların birçoğu, daha önceki fuarlardan edinilen tecrübelerle hazırlanmıştır. Örneğin, Kütahya çinilerinin yabancılar tarafından çok ilgi çektiği Karadeniz Seyyar Sergisinde (1926) tecrübe edilmiştir. 1929 yılından itibaren kurulmaya başlanan Galatasaray Lisesi sabit sergilerinde teşhir edilen tarım ürünlerinin çoğu bu fuarda da kullanılmıştır. Önceki sergilerdeki en büyük eksikliklerden biri Sümerbank'a ait tam teşekküllü bir stant olmayışıdır. Sümerbank 1933 yılında açılmıştır ve uzun yıllar Türkiye'nin en kaliteli ve kullanışlı kumaşlarını üretmiştir. Bu anlamda, bu fuardaki yeri çok önemlidir. Aynı durum Etibank için de geçerlidir. 1935 yılında kurulan Etibank, Türkiye'de çıkan madenin tanıtımı için önemli bir tanıtım aracıdır ve yine bu fuarda kendine ait bir vitrini vardır. Tarım ürünleri, kadın kıyafetleri sergisi (bkz. Ek 4), tütün bölümü, halılar, Tekel, Kızılay, Türk lokumu ustası Hacı Bekir, Türk kahvecisi, Türk lokantası ve mөнüsündeki yemekler ve Türk basını bir yana; pavyonun yapımında kullanılan Türk mimarisi, tasarlanan avlu, avluda verilen konserler, avludaki havuz ve servi ağaçları, Türk çeşmesi gibi unsurlar, Türkiye tarihini aynı anda bir bütün halinde ziyaretçilere sunmuştur. Kütüphane, harf devrimi sonrası yayımlanan eserleri barındırdığı için harf devrimini; kadın kıyafetleri sergisi kılık kıyafet devrimini, Etibank ve Sümerbank, sanayi alanındaki devrimleri; *Devlet Pavyonunda* sergilenen Sadabat Paketi ve Balkan Antantı gibi antlaşmaların imzalanma fotoğrafları, uluslararası ilişkilerde geline yeri; banka, ekonomik alandaki devrimi; tarım ürünlerinin satışının yapıldığı kısım, tarım alanında ve köylerdeki devrimi; panolarda sergilenen ve okullarda çekilmiş halk fotoğrafları, eğitim alanında yapılan devrimleri; Rum ve Ermeni Patrikleriyle çekilmiş fotoğraflar, laiklik unsurunu ve Türk kadın muhabirlerin fuarda görevlendirilmesi, kadınların sosyal ve iş hayatına girişi alanındaki devrimleri göstermektedir. Geleneksel Türk çeşmesi ve pavyondaki avlu mimarisi, Türklerin geleneklerinden kopmadan çağdaş dünyaya ayak uydurduğunu; eliyle Asya ve

Avrupa'yı bağlayan heykel ise Türkiye'nin coğrafi konumunu göstermenin yanı sıra, iki kıta arasındaki bağı ve geçişi göstermektedir. Heykelin bacakları arasında akan suyun Boğazlardan akan sular olduğunu var sayarsak, heykelde, 1936 yılında imzalanan Montrö Sözleşmesiyle, Boğazların Türk egemenliğine geçtiğinin vurgulandığını düşünebiliriz.

Türkiye'nin fuarda diğer ülkelerin karşısında bir sınava girdiği düşünülürse, bu sınavdan başarıyla geçtiği görülmektedir. Dünyadaki büyük krizin yeni atlatılmış olması ve II. Dünya Savaşının ayak seslerinin duyuluyor olmasına rağmen Türkiye, kendini tanıtmak, ticari ilişkileri geliştirmek, komşuları ve diğer ülkeler arasındaki ilişkileri beslemek ve zenginleştirmek gibi büyük başarılarla fuardan ayrılmıştır. Bunun en somut göstergelerinden biri ise fuar bitiminde ABD'ye hediye edilen Türk çeşmesidir.

Özetle, 1939 New York Dünya Fuarındaki Türk Pavilyonunda kullanılan her unsur, Türk devriminin birer yansımasıdır. Türkiye ileriki yıllarda, önce Budapeşte, Milano ve Bükreş ve Viyana Uluslararası Fuarına (1940); daha sonra Milano, Lyon ve Brüksel İlkbahar Fuarlarına (1949) katılmıştır. 1940 sonrası dünyadaki atmosfer ve değişimlere bağlı olarak, bu fuarların incelenmesi ayrı bir çalışma konusu olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Kutu: 85, Gömlek: 111, Sıra 15.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Kutu: 85, Gömlek: 112, Sıra 9.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Kutu: 85, Gömlek: 110, Sıra 6.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Kutu: 86, Gömlek: 18, Sıra 20.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Kutu: 86, Gömlek: 19, Sıra 16.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Kutu: 89, Gömlek: 106, Sıra 12.

British Pathé Video Arşivi,

<https://www.britishpathe.com/search/query/1939+New+York+World+Fair>.

SALT Araştırma Arşivi, Erişim: 17 Haziran 2020.

Gazeteler

Akşam, 25 Mayıs 1938, 21 Eylül 1938, 28 Ekim 1938, 14 Mayıs 1939, 25 Temmuz 1939.

Belfast Telegraph, 22 Aralık 1938.

Beyoğlu, 30 Nisan 1939.

Coventry Evening Telegraph, 15 Haziran 1964.

Haber, 30 Nisan 1939, 31 Ekim 1939.

Halkın Sesi, 1 Mayıs 1939, 6 Mayıs 1939.

İkdam, 1 Mayıs 1939.

Journal Officiel, 12 Mayıs 1939.

La Génie Civil, 21 Ocak 1939.

La Journée Nord-Africaine, 6 Mayıs 1939.

Le Temps, 21 Temmuz 1939.

Mouseion, Aralık 1939.

Northern Whig, 15 Aralık 1938.

Recueil Sirey, 18 Mayıs 1939.

Son Posta, 1 Mayıs 1939, 1 Kasım 1939.

Son Telgraf, 30 Nisan 1939, 1 Mayıs 1939.

Tan, 1 Mayıs 1939.

The New York Times, 30 Nisan 1939.

Ulus, 1 Temmuz 1938, 12 Temmuz 1938, 16 Temmuz 1938, 27 Temmuz 1938, 28 Temmuz 1938, 29 Temmuz 1938, 21 Ekim 1938, 20 Nisan 1939, 30 Nisan 1939, 1 Mayıs 1939, 6 Haziran 1939, 29 Haziran 1939, 1 Kasım 1939.

Yeni Asır, 26 Mayıs 1939.

Diğer Kaynaklar

AKÇURA, Gökhan, (2009), *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

ANONİM, (1939), "1939 New York Sergisi", *Arkitekt*, S. 103- 104: s. 174-180.

BOYAR, E. ve K. FLEET, (2017), *Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi*, (Çeviren: S. Çağlayan), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

DERİN, Sevil, (2020), "1904 St. Louis Dünya Fuarı ve Osmanlı Temsiliyeti: Celal Esad Arseven Sergisi", *Art-Sanat*, C. 13: s. 87-116.

ELDEM, Sedat Hakkı, (1939), "1939 New York Sergisinde Türk Pavilyon Projesi", *Arkitekt*, S. 103-104: s. 153-155.

ERDEMİR, Ahmet, (2017), *1939 New York Dünya Fuarında Türkiye*, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

EZİNE, Celaleddin, (1940), *Amerika Mektupları*, Kenan Basımevi.

FAROQHI, Suraiya, (2006), *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, (Çeviren: E. S. Özcan), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

MANTRAN, Robert, (1991), *İstanbul'da Gündelik Hayat*, (Çeviren: M. A. Kılıçbay), İstanbul: Eren Yayınları.

SINMAZ SÖNMEZ, Cahide, (2015), “Yarının Dünyasında Türkiye: 1939 New York Dünya Sergisi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. XV, S. 31: s. 289-332.

SÜNNETÇİOĞLU, Kemal, (1944), **1939 Nevyork Dünya Sergisi Seyahat Anıları**, İstanbul: Güven Basımevi.

ŞENCAN GÜRTUNCA, Evrim, (2020), **Genç Cumhuriyet Karadeniz Vapurunda**, İstanbul: Libra Kitap.

TANJU, Bülent, (2000), “1939 New York Dünya Fuarı Üzerine Notlar”, **Arredamento Mimarlık**, C. 100, S. 29: s. 94-105.

Elektronik Kaynaklar

<http://archives.nypl.org/mss/2233>

<http://blog.nyhistory.org/paul-gillespies-new-york-worlds-fair-collection/>

<https://blogs.bl.uk/americas/2019/04/the-new-york-worlds-fair-1939.html>

<https://digitalcollections.nypl.org/items/5e66b3e8-8327-d471-e040-e00a180654d7/book?parent=1e6dd2f0-c530-012f-c1f8-58d385a7bc34#page/1/mode/2up>

<https://www.1939nyworldsfair.com/>

<https://www.6sqft.com/historic-photos-take-you-back-to-the-1939-new-york-worlds-fair-in-flushing-meadows/>

<https://www.bie-paris.org/site/en/1939-new-york>

<https://www.fikriyat.com/tarih/2018/04/30/tarihin-en-buyuk-fuarinda-buyuleyen-turk-mimarisi>

https://www.reddit.com/r/VintageMenus/comments/712s3l/star_and_crescent_restaurant_at_the_turkish/

EKLER

Ek 1. Mehmet Özkaptan ve *Site*'deki avlu ve havuzun yanındaki fotoğrafı.¹⁸

¹⁸ Ek 1'deki fotoğraflar, metnin içinde referansı verilmiş olan, Türk Pavyonu müdürü Mehmet Özkaptan'a aittir ve fotoğraflar torunu tarafından kamuoyuyla paylaşılmıştır (https://www.1939nyworldsfair.com/worlds_fair/wf_tour/zone-3/turkey.htm).

Ek 2. Türk Sergisinin Afişi
(https://www.1939nyworldsfair.com/worlds_fair/wf_tour/zone-3/turkey/turkey.aspx).

Ek 3. Avludaki Konserden Bir Görüntü

(https://www.1939nyworldsfair.com/worlds_fair/wf_tour/zone-3/turkey.htm).

Photo courtesy of Karen Worth - Turkey

Ek 4. Avludaki Kıyafet¹⁹ Sergisi (Sınmaz Sönmez 2015: 327).

¹⁹ Yorumlayabildiğimiz kadarıyla fotoğrafta, geleneksel avlunun içinde Türk kadınının değişimi kıyafetler üzerinden gösterilmektedir. Peçe, çarşaf, tülbent, yazma, bone, baş süsü ve şapka üzerinden adeta bir tarih şöleni yaşatılmaktadır. Anadolu'daki yerel kıyafetlerin yanı sıra, Osmanlı dönemindeki giyim kuşam değişikliği de gösterilmektedir. Çoğu alanda olduğu gibi kadın kıyafetinde de çözülme dönemi Tanzimat'la (1839) başlar. Siyahtan renkli çarşafa geçiş, peçenin açılması gibi hususlar Tanzimat'ın getirdiği değişimleri karşılarken; uzun kollu gömlek, uzun etek ve saç bonesi Millî Mücadele yıllarını; yapılı saç ve şapka ise erken Cumhuriyet dönemini karşılamaktadır.

